

เรือนภาคอีสาน

สำหรับชาวอีสานแล้ว หากใช้คำว่า “บ้าน” จะหมายถึง “หมู่บ้าน” แต่ถ้าบ้านเป็นหลังๆ จะใช้คำว่า “เฮือน”

ส่วนคำว่า “โฮง” หมายถึงที่พักอาศัยใหญ่กว่า “เฮือน” มักมีหลายห้อง เป็นที่อยู่ของเจ้าเมืองหรือเจ้าครองนครในสมัยโบราณ

ลักษณะโดยทั่วไปของเรือนภาคอีสาน เป็นเรือนเครื่องสับหรือเรือนไม้กระดาน มักเป็นเรือนสำหรับครอบครัวเดียว แผนผังเรียบง่ายไม่ซับซ้อน ประกอบด้วยเรือนนอน เฉลียง ฐาน ครีว และร้านน้ำ

เรือนส่วนใหญ่เปิดโล่ง เนื้อที่กันห้องเป็นสัดส่วนมีน้อย บางเรือนก็ไม่แยกเป็นห้องที่ชัดเจน บางหลังอาจมีเรือนโง้งเพิ่มขึ้นอีก 1 หลัง (เรือนโง้งคือ เรือนโถง หรือเรือนระเบียง ซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามกับเรือนนอน)

เรือนภาคอีสานจะมีใต้ถุนสูงเช่นเดียวกับภาคอื่นๆ แต่ไม่นิยมเจาะช่องหน้าต่าง มักทำหน้าต่างเป็นช่องแคบๆ ส่วนประตูเรือนทำเป็นช่องเข้าออกทางด้านหน้าเรือนเพียงประตูเดียว ภายในเรือนจึงค่อนข้างมืด เพราะในฤดูหนาวมีลมพัดแรงและอากาศเย็นจัด จึงต้องทำเรือนให้ทึบและกันลมได้

หลังคาเรือนทำเป็นทรงจั่วเหมือนเรือนไทยภาคกลาง มุงด้วยกระเบื้องดินเผาหรือกระเบื้องไม้สัก จั่วกรุด้วยไม้ตีเกล็ดเป็นรูปปริศมของอาทิตย์ทั้งสองด้าน แต่รอบหลังคาไม่มีชายคาหรือปีกนกยื่นคลุมตัวบ้านเหมือนเรือนไทยภาคกลาง

ในส่วนของพื้นที่สำหรับนอน จะแบ่งเป็น “ห้องเป้ง” ซึ่งเป็นห้องนอนของลูกชาย มักไม่กันห้อง ด้านหัวนอนมีหิ้งประดิษฐานพระพุทธรูปหรือสิ่งเคารพบูชา เช่น เครื่องราง ของขลัง เป็นต้น ห้องของพ่อแม่อาจกันเป็นห้องหรือบางทีก็ปล่อยโล่ง มีเพียงห้องนอนของลูกสาวที่จะสร้างฝากันอย่างมิดชิด มีประตูเข้าออกชัดเจน หากมีลูกเจยจะให้นอนในห้องนี้ ชาวอีสานเรียกว่า “ห้องส่วม” ส่วน “เรือนไฟ” หรือเรือนครีว จะแยกเป็นสัดส่วนชัดเจน มีจั่วโปร่งเพื่อระบายควันไฟ

นอกจากนี้ เรือนในภาคอีสานจะไม่นิยมทำรั้ว เพราะเป็นสังคมเครือญาติ มักทำรั้วชั่วคราวไว้ใกล้เรือน บางแห่งทำเพียงต่อจากยุงข้าว มีเสารับ มุงด้วยหญ้าหรือแป้นไม้ เพื่อเป็นที่ติดตั้งครกกระเดื่องไว้ตำข้าว ส่วนใต้ถุนบ้านจะเป็นบริเวณที่มีการใช้สอยมากที่สุด มีการตั้งหูกไว้ทอผ้า ก็ทอเสื้อ วางแคร่ไว้ปั่น และเลี้ยงลูกหลาน รวมทั้งใช้เก็บไหมหมักปลาร้า อาจกันเป็นคอกสัตว์เลี้ยง ใช้เก็บเครื่องมือเกษตรกรรม ตลอดจนใช้จอดเกวียน

เรือนไทยอีสาน แบ่งตามลักษณะการใช้สอย คือ

ลักษณะชั่วคราว

สร้างไว้ใช้เฉพาะบางฤดูกาล เช่น “เกียงนา” หรือ “เกียงไธ” ยกพื้นสูง เสาไม้จริง โครงไม้ไผ่ หลังคามุงหญ้าหรือแป้นไม้ที่รื้อมาจากเรือนเก่า พื้นไม้ไผ่สับฟาก ทำฝาโล่ง มีอายุใช้งาน 1-2 ปี สามารถรื้อซ่อมใหม่ได้ง่าย

ลักษณะถาวร

คือกระต๊อบ หรือเรือนเล็ก ไม่มั่นคงแข็งแรงนัก มีชื่อเรียก “เรือนเหยา” หรือ “เฮือนยาว” หรือ “เย่าเรือน” อาจเป็นแบบเรือนเครื่องผูก หรือเป็นแบบเรือนเครื่องสับก็ได้ เรือนเหยาถึงถาวรยังมี “ตูบต่อเล่า” ซึ่งเป็นเพิงที่สร้างอิงกับตัวเล่าข้าว และ “ดั่งตอดิน” เป็นเรือนที่ตัวเสาดังฝังถึงดิน และใช้ไม้ก่อนเดิยวตั้งสูงขึ้นไปรับอกไก่ เป็นเรือนพักอาศัยที่แยกมาจากเรือนใหญ่

เรือนเหยาถึงถาวรอีกประเภทหนึ่ง คือ “ดั่งตังคาน” หรือ “ดั่งตังซ้อ” ลักษณะคล้ายเรือนเกยทั่วไป แต่พิถีพิถันน้อยกว่า อยู่ในประเภทของเรือนเครื่องผูก แตกต่างจากเรือนดั่งตอดินตรงที่เสาดังต้นกลางจะลงมาพิทบคานของด้านสกัดไม่ต่อถึงดิน

ลักษณะถาวร

เป็นเรือนเครื่องสับหรือเรือนไม้กระดาน (ตามที่กล่าวข้างต้น) อาจจำแนกได้เป็น 3 ชนิด คือ เือนเกย เือนแฝด เือนโง้ง

องค์ประกอบของเรือนไทยภาคอีสาน

เรือนนอนใหญ่

จะวางด้านจั่วรับทิศตะวันออก-ตะวันตก ส่วนมากจะมีความยาว 3 ช่วงเสา เรียกว่า “เรือนสามห้อง” ใต้ถุนโล่ง ชั้นบนแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ ห้องเป้ง เป็นห้องนอนของลูกชาย มักไม่มีการกั้นห้อง, ห้องพ่อ-แม่ อาจกั้นเป็นห้องหรือปล่อยโล่ง และห้องนอนลูกสาว มีประตูเข้ามีฝากันมิดชิด หากมีลูกเขยจะให้นอนในห้องนี้ ส่วนชั้นล่างของเรือนนอนใหญ่ อาจใช้สอยได้อีก เช่น กั้นเป็นคอกวัวควาย ฯลฯ

เกย

คือบริเวณชานโล่งที่มีหลังคาคลุม เป็นพื้นที่ลดระดับลงมาจากเรือนนอนใหญ่ มักใช้เป็นที่รับแขก หรือที่รับประทานอาหาร ส่วนของใต้ถุนจะเตี้ยกว่าปกติ อาจไว้ใช้เป็นที่เก็บฟืน

เรือนแฝด

เป็นเรือนทรงจั่วแฝดเช่นเดียวกับเรือนนอน โครงสร้างทั้งคานพื้นและซื่อหลังคาจะฝากไว้กับเรือนนอน แต่หากเป็นเรือนแฝดที่ลดพื้นลงมากกว่าเรือนนอนก็มักเสริมเสาหลักมารับคานไว้อีกแถวหนึ่งต่างหาก

เรือนโง่

มีลักษณะเป็นเรือนทรงจั่วเช่นเดียวกับเรือนนอนใหญ่ แต่ต่างจากเรือนแฝดตรงที่โครงสร้างของเรือนโง่จะแยกออกจากเรือนนอนโดยสิ้นเชิง สามารถรื้อถอนออกไปปลูกใหม่ได้โดยไม่กระทบกระเทือนต่อเรือนนอน

เรือนไฟ (เรือนครัว)

ส่วนมากจะเป็นเรือน 2 ช่วงเสา มีจั่วโปร่งเพื่อระบายควันไฟ ฝานิยมใช้ไม้ไผ่สานลายกแยงหรือลายจัด

ชานแดด

เป็นบริเวณนอกชานเชื่อมระหว่างเกยเรือนแฝด กับเรือนไฟ มีบันไดขึ้นด้านหน้าเรือน มี “อ่างแอ่งน้ำ” อยู่ตรงขอบของชานแดด บางเรือนที่มีบันไดขึ้นลงทางด้านหลังจะมี “ชานมน” ลดระดับลงไปเล็กน้อยโดยอยู่ด้านหลังของเรือนไฟ

ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามในการปลูกบ้าน

บ้านเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่สำคัญของมนุษย์ คนไทยเชื่อว่าการปลูกบ้านต้องมีฤกษ์ยาม ถ้าปลูกบ้านไม่ถูกโฉลกกับเจ้าของ ความทุกข์ความเดือดร้อนก็จะเกิดขึ้นกับผู้อยู่เป็นเจ้าของบ้าน ทางแถบถิ่นอีสานก็เช่นกัน ต้องมีการเลือกวัน เวลา เดือน ปี โสภหรือโฉลก และวิธีปลูกบ้านให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมโบราณ โดยมีความเกี่ยวพันกับความเชื่อเรื่องพญานาค เช่น

เดือนอ้าย	นาคนั้นนอนหลับ หากปลูกเรือนอยู่มักตาย
เดือนยี่	นาคนอนตื่น ปลูกเรือนอยู่ดีมีสุข
เดือนสาม	นาคหากินทางเหนือ มีดี อยู่อุ่นไฟ/จักไหม้
เดือนสี่	นาคหากินอยู่เรือน ปลูกเรือนอยู่ดีเป็นมงคล
เดือนห้า	นาคพ่ายครุฑหนี ปลูกเรือนร้อนออกร้อนใจ มีดี
เดือนหก	จะบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สินเงินทอง มีตรสหายมาก
เดือนเจ็ด	นาคพ่ายหนี จักได้พราดจากเรือน มีดี
เดือนแปด	นาคเห็นครุฑ จักได้เสียของมีรูแล้ว
เดือนเก้า	นาคประดับตน ปลูกเรือนมีข้าวทองกินมีรู้หมด
เดือนสิบ	นาคทอดเครื่องประดับ ปลูกเรือนเจริญใจ และคนในเรือนมักเจ็บไข้ตาย
เดือนสิบเอ็ด	จะเกิดทุกข์ภัยอันตรายต่างๆ มักจะมีคนฟ้องร้องกล่าวหา จักมีโทษทัณฑ์
เดือนสิบสอง	จะได้ทรัพย์สิน เงินทอง ข้าวทองและคนใช้

ความเชื่อเรื่องทิศทางในการสร้างเรือน

ชาวอีสานมีความเชื่อในการสร้างเรือนว่า ควรหันด้านกว้างของเรือนไปทางทิศตะวันออกและตะวันตก และหันด้านยาวไปทางทิศเหนือและใต้ เป็นการวางเรือนแบบ “ล่องตาเวิน” คือการหันเรือนตามตะวันหรือพระอาทิตย์ เชื่อกันว่า หากสร้างเรือนให้ “ขวางตาเวิน” แล้วจะ “ชะล่า” คือเป็นอับมงคล ทำให้ผู้อยู่ไม่มีความสุข

ฤกษ์วัน

หากปลูกเรือนวันอาทิตย์ จะทำให้เกิดทุกข์อุบาทว์

วันอังคาร ทำแล้ว 3 วัน ไฟจะไหม้หรือจะเจ็บไข้

วันศุกร์ ปลูกเรือนจะมีความทุกข์และความสุขก้ำกึ่งกัน

และหากปลูกเรือนวันเสาร์ จะเลือดตกยางออก ทำแล้ว 4 เดือนจะลำบาก ห้ามไม่ให้ทำเลย

แต่หากจะปลูกบ้านพุทฺธ และพุกหีส ให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้าปลูกบ้านวันจันทร์ เพียง 2 เดือนจะได้ลาภ

ณ สัทธา
อุทยานไทย